

Oksana Savenko

Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0117-0103

Барокові проповіді Іоанікія Галятовського

Baroque Sermons by Ioanikii Galytovsky

Abstract

The article deals with some of the sermons of a Ukrainian writer, preacher, and cultural figure, Ioanikii Galytovsky, as characteristic Baroque works. The sermon belongs to traditional genres of ancient Ukrainian literature with a set of predominantly medieval style topoi and stereotypes. However, in Galytovsky's creative practice, the transformation of the genre under the influence of Baroque is noticeable. Belonging to this style has provided not only a change of narrative strategy but above all of stylistic means. Galytovsky creates distinctive allegories, symbols, comparisons, and antitheses which characterise his Baroque style. He resorted to characteristic Baroque amplifications and emblematic images. The writer was able to revive the old form of traditional sermon with the Baroque stylistic technique, as a result of which he managed to dramatise the gospel plots, thus being able to exert the expected impact on recipients with the help of a suggestion.

Keywords: sermon, Baroque, allegory, symbol, antithesis, style, gospel plots.

Микола Костомаров вважав, що Іоанікій Галятовський¹ вартий пильної уваги з-поміж письменників XVII ст., бо відзначався

¹ Галятовський Іоанікій (?–1688) – письменник, проповідник, культурно-освітній діяч. Навчався у Києво-Могилянській колегії, де пізніше став професором, а у 1658–1665 рр. – ректором. З 1669 р. – архімандрит Єлецького монастиря у Чернігові. Автор книг проповідей і теологічних трактатів *Ключ розуміння* (1659), *Небо нове* (1665), *Зерно слова Божого* (1667), *Месія правдивий* (1669), *Скарб похвали* (1676), курсу гомілетики *Наука, або Спосіб складання казань* (1659). Не раз письменник вдавався і до полемічної публіцистики давньою українською та польською мовами: проти католицької церкви (*Розмова білоцерківська, Лицар православний, Старий костел*), проти мусульманства (*Лебідь, Алькоран*), проти язичництва (*Боги поганські*), проти

живим і відповідним духові свого часу та суспільства відгуком на питання, що торкалися важливих сторін тодішнього релігійного, політичного та громадського життя, був людиною невибагливою, скромною, але водночас активною у своєму зверненні до життєвих проблем [...] перебував під впливом тих поглядів, які сформувало у ньому виховання, однак жива, навіть поетична натура скрізь проглядала з-під гніту мертвотної схоластики².

Микола Сумцов підкреслював різноманітність і множини джерел, які Галятовський запозичував для своїх проповідей з давньогрецької та давньоримської історії, зі Святого Письма, апокрифічних легенд та народної словесності для всебічного висвітлення свого творчого задуму³.

Володимир Кречотень помітив у проповідницькій творчості Галятовського таку важливу особливість, як пріоритетна орієнтованість на канонічні джерела⁴, що мало б забезпечити будь-якого проповідника від впадання у ересь.

Мета статті – проаналізувати різдвяні та великодні проповіді Галятовського з метою визначення і коментування у них барокових рис стилю, притаманних українській прозі другої половини XVII ст.

З-поміж усієї літературної спадщини, створеної Галятовським, увагу привертає його збірник проповідей *Ключ розуміння* (*Kliuch rozuminiia*) (1659), який, на погляд архієпископа Ігоря Ісиченка, «підсумував процес засвоєння техніки барокової проповіді українською культурою, а також перебіг формування

протестанства (*Софія мудрість*). Написав історію Єлецького монастиря – *Скарбниця* (1676). І. Галятовський належить до тих письменників другої половини XVII ст., які у своїй творчості практикували барокові форми, володіли мистецтвом барокового стилю, зверталися до різноманітних жанрів публіцистики.

² N. Kostomarov, *Russkaia ystoriya v zhyzneopysaniyakh ee glavneishykh deiatelei*, Sankt-Peterburh 1874, c. 355–356.

³ N. Sumtsov, *Yoannykyi Haliatovskyi (K ystoriy yuzhno-russkoi lyteratury XVII v.)*, Kyiv 1884, c. 8.

⁴ В. Кречотень, *Вибрані праці*, Київ 1999, с. 154 / V. Krekoten, *Vybrani pratsi*, Kyiv 1999, c. 154.

в автора власного проповідницького стилю»⁵. До цього збірника увійшло 32 проповіді, з яких 20 – на «празники Господські», 12 – на «празники Богородичніє». Відповідно до мети статті, звернемо увагу на деякі з них: «Казанє на Рождество Христово»⁶ (*Kazanie na Rozhdestvo Khrystovo*) (дві проповіді), «Казанє на Страсти Христовы» («Kazanie na Strasty Khrystovy») (2)⁷, «Казанє на Воскресєніє Господнє» («Kazanie na Voskreseniie Hospodnie») (2)⁸, «Казанє на Вознесеніє Господнє» («Kazanie na Voskreseniie Hospodnie») (2)⁹.

Дослідник творчості Галятовського Костянтин Біда стверджував, що попри щедру богословську традицію, яка проявляється у творах проповідника, його тверді принципи проповідувати науку Христову згідно з настановами отців Церкви, автор казань вільно поводився із текстом Святого Письма, зокрема із запозиченнями з євангельських сюжетів та їх інтерпретаціями – так, як це йому потрібно було в певному ідейному контексті¹⁰.

Галятовський при цьому покладався на поширену від Середньовіччя у західноєвропейських проповідників засаду, згідно з якою Святе Письмо має тлумачення у чотирьох сенсах – *sensus litteralis*, *sensus allegoricus vel typicus*, *sensus tropologicus*, *sensus anagogicus*. Проповідник підтверджує свій методологічний підхід у *Казані на Воскресєніє Господнє* («Kazanie na Voskreseniie Hospodnie»):

Літеральний сенс належит до гісторії самої; моральний належит до обычаїв добрых, которыи повинна душа сама заховати, и до злых, которых ся повинна душа наша хоронити; аллегоричный належит до Церкви триумфуючої, которая найдуться в небѣ. Наприклад, Іерусалим,

⁵ I. Isichenko, *Istoriia ukrainskoi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.)*, Sviatohorets, Lviv 2011, с. 201.

⁶ K. Razumhniia, [w:] *Ioanykii Haliatovskyy i yoho «Kliuch Rozumhniia»*, K. Bida, Rym 1975 (tut vidtvoreno tekst vydannia 1659 roku), с. 5–19, 19–33.

⁷ *Ibidem*, с. 141–154, 154–170.

⁸ *Ibidem*, с. 171–189, 190–208.

⁹ *Ibidem*, с. 205–221, 222–233.

¹⁰ *Ibidem*, с. LXIV.

ведлуг сенсу літерального, ест мѣсто столечное в землѣ жидовской, в котором Іерусалимѣ Христос умер за грѣхи наши. Ведлуг сенсу морального Іерусалимом называется душа побожная, бо як в Іерусалимѣ мешкали царь ізраїлскій, так в души побожной мешкает Христос, Царь славы. Ведлуг сенсу аллегоричного Іерусалим ест Церков воюющая, которая найдуться на земли, бо як на Іерусалим воювали ромаитыи неприятелѣ, так на Церков святую воюют три неприятелѣ душныи: свѣт, тѣло и диавол. Ведлуг сенсу зась анагогичного, Іерусалимом ест Церков триумфующая, которая в небѣ найдуться [...] Сенс літеральный ест ясный, бо як напысано писмо, так и розумѣемо; сенс моральный аллегоричный и анагогичный ест закрытый, бо иначе треба его розумѣти и тлумачити¹¹.

Приймаючи такий принцип у розумінні і тлумаченні Біблії (Biblia), Галятовський створює самотутні алегорії, символи, порівняння й антитези, які характеризують його бароковий стиль. Наприклад, у проповіді, присвяченій Богородиці, автор зазначає, апелюючи до великоднього сюжету, що Христос мав дві шати: «єдиную шитую, которую жолнѣре шарпали под час муки Христовои; другую Христос мѣл шату тканую, о которую жолнѣре кидали ліосы [жереб], кому бы могла достатися». Продовжуючи цей мотив (власне конотуючи місце з Євангелія (Yevanheliia), де йдеться про непорочність Діви), Галятовський додає, що «Пречистая Дѣва має шату, ткану з розмаитых ниток»:

Перша нитка ест лянна – лен значит умертвеніе і терпеніе, бо його мочат, сушат, трут, бют; мѣла и Пречиста Дѣва умертвеніе, бо умертвляла тѣло своє постами, молитвами, поклонами, неспанем, читанем книг и розмаитыми працами, служаши Богу день и нош¹².

Друга нитка у шаты – вовняна, а «вовна значит невинност и чистост. Есть и Пречиста Дѣва невинна, бо жадного грѣху не учинила и без первородного грѣха зачала и уродила»¹³.

¹¹ *Ibidem*, с. 172–173.

¹² *Ibidem*, с. 299.

¹³ *Ibidem*, с. 303.

Третя нитка в Богородиці – шовкова:

едваб значит покуру, бо его робит хробак, котрым ся Христос покорный називае, мовячи: “Аз еси черв, а не человек”¹⁴, и Пречиста Дѣва ест покорная, бо будучи маткою Божією, мовила: “Се раба Господня”^{15 16}.

Четверта нитка – золота:

золото значит мудрост, бо мовит Церков святая в Пѣснях Пѣсней до Христа: “Глава его – злата глава”¹⁷»; «для того ся мудрост золотом называет, бо в золотѣ кохаються люди великіи, монархове и потентатові [...] Кохалася Пречита Дѣва в мудрости Небесной, которая в небѣ мѣсцее мает и людей до неба проводит»¹⁸.

Інтерпретація святкових євангельських сюжетів у Галятовського включає використання апокрифічного, легендарного і навіть фантастичного матеріалу. Наприклад, порівнюючи смерть Ісуса Христа зі смертю Юлія Цезаря, він сповіщає, що Брут, Кассіус та інші сенатори завдали Цезареві двадцять три рани, а юдеї, розпинаючи Христа, завдали йому «п’ять тисяч чотириста сімдесят п’ять ран»¹⁹.

Проповіді, приурочені Різду і Великодню, Галятовський присвячував міркуванням на догматичні, моральні, похвальні та полемічні теми. Наприклад, у своїй першій проповіді на Різдо Христове автор розмислює над питанням «вочеловічення» Сина Божого. Ці міркування оснащені яскравими алегоричними прикладами, притаманними бароковому письму. Згадавши слова пророка Давида, який говорив про птицю, що знайшла собі сховок, де навела пташенят, проповідник порівнює птицю з Христом, а «храмину» (сховок) з тілом Христовим, «в котром

¹⁴ Можливо, маються на увазі слова з Книги Йова: «Що ж тоді людина ота – черв’як, а син людський – хробак?» (25:6).

¹⁵ Лука, 1:38 / Luka, 1:38.

¹⁶ Ключ Разумніня, *op. cit.*, с. 307 / Klich Razumhniia, *op. cit.*, с. 307.

¹⁷ Пісня пісень, 5:11 / Pisnya pisen, 5:11.

¹⁸ Ключ Разумніня, *op. cit.*, с. 309 / Klich Razumhniia, *op. cit.*, с. 309.

¹⁹ *Ibidem*, с. 151.

Церков святая положила птенца своя, то ест християн вѣрных». Підкреслюючи, що у Христі поєднані дві природи («Божеська и человекская»), він порівнює Христа з людиною, котра має в собі «дві науки, філософію и теологію, двоякіи чинит учинки, яко філософ дишкуют о речах створеных, а яко теолог дишкуют о речах нествореных». Далі йде ще яскравіше порівняння: «Ест подобенство зєдочєня Божого з человеком: мѣч в похвах. Бо як мѣч повами ся открывает, так Божеская натура человекочю ся открыла»²⁰.

Водночас у цій проповіді майже немає алюзій на різдвяний сюжет, крім принагідних згадок про Віфлеєм, та й то в образному сенсі: «Прийди дня нынѣшнего до мене на помоч, душа моя грѣшная будет тебе стайнею Вифлеємскою, сердце мое жолобом тобѣ будет»²¹.

Нерідко догматичні розмисли, викликані прочитанням різдвяних і великодній подій, ведуть у Галятовського до моральної науки, як це бачимо у *Казані втором на Вѣханіє Господне* («Kazani vtorom na Vikhaniie Hospodnie») (проповідь на квітну, або вербну, неділю). В'їзд Ісуса на ослиці в Єрусалим він тлумачить як символ навернення двох народів, юдеїв і поган, до християнської віри. Саме від Христа, вважає проповідник, люди можуть «цноты научитися»: «мают учитися покоры, бо Христос был покорный, вѣжджал до Іерусалима на ослици, не вѣжджал шістьма коньми, не вѣжджал каретами злоцѣстыми, рыдванами бундючными»²². Виходячи з факту, що Христа при в'їзді вітали діти, проповідник робить висновок, що як Христос дозволяв вітати себе дітям, так «жебы панове свѣта того припускали до себе людей убогих, подданных и дѣтей маленьких»²³. Асоціації Галятовського спрямовані від Євангелія (Yevanheliia) до дійсності, бо він повчає «рицеров, гетьманов, полковников и всѣх людей

²⁰ *Ibidem*, с. 10.

²¹ *Ibidem*, с. 7.

²² *Ibidem*, с. 128.

²³ *Ibidem*, с. 129.

военных», щоб брали приклад у Христа, який «будучи рицером, нїкому кривды не чинил, нїкого не зневажал, нї бил, нї лаял, нї шарпал чужих маєтностей»²⁴.

У *Казані на Страсти Христове* («Kazani na Strasty Khrystove») Галятовський дещо відходить від форми схоластичної проповіді та догматично-богословського стилю. Його виважений, спокійний тон змінюється, набираючи драматичного звучання – відповідно до змісту взятих із Євангелія (Yevanheliia) подій. Зображуючи страждання і розп'яття Ісуса, проповідник виявляє власні емоції, глибокі людські і релігійні почуття, внаслідок чого змінюється і манера викладу матеріалу, сповненого риторичних запитань та окликів, фонетичних та лексичних анафор, контрастів та гіпербол. Він звертається не так до розуму слухача, як до його почувань, досягаючи безпосередності і щирості тону.

Чи не страшно чоловікові бытии Христа по лицу, от которого горы, як воск, топнїют, на которое серафимы не смїют глядїти и крылами лица свои закрывають – пристрасно запитує проповідник. – Зрадливїи суть люде на свїтї, бо просили Христа, жебы показал им лице свое, и волали: “Господи Боже, силы обрати на ны, и яви лице твое, и спасены будем”. Выслуhal Христос прозбы людскои, пришел на свїт, и показал людем лице свое. Якую ж люде честь и якоє пошановане чинят Христови? Бїють его по лицу за тоє, же он показал нам лице свое, бїях его по лицу, и вопрошау его глаголющее: “Прорци, кто ест ударен тя”²⁵.

Тут Галятовський майже дослівно переповідає драматичну сцену, змальовану євангелїстом Матвієм – нічний суд у первосвященника Кайяфи: «Тодї стали плювати на обличчя Йому та бити по щоках Його, інші ж киями били і казали: “Пророкуй нам, Христе, хто вдарив тебе”» (26:67–68).

Проповідник звертається до уявного слухача, намагаючись зробити його віртуальним свідком трагедії на Голгофі: «Глядїмо на бок Христов, обачимо же ест копією пробитый, так мовит

²⁴ *Ibidem*, с. 129.

²⁵ *Ibidem*, с. 146.

евангелист Іоанн: «Єдин от воин копієм ребра єму прободє, и абіє изыйде Кров и Вода»²⁶. Галятовський, відштовхуючись від цього образу, асоціативно переключає увагу на старозавітний епізод про Мойсея, який палицею вдарив об скелю і видобув воду (Вихід, 17:5–6). Ця ремінісценція авторові була потрібна дял того, щоб ствердити: «И Христа называють каменем, мовячи: “Камень его же не брегоша зиждущи, сей бысть мнѣ в главу угла”, ото ж в той камѣнь ударено копією, и вышла из него Кровь и Вода»²⁷. Зринає топос «наріжного каменя» з конотацією «камінь, що його занедбали були будівничі, той наріжним став каменем» (Перше соборне послання Петра, 2:7). Очевидно, що йдеться про Ісуса Христа – «каменя живого, дорогоцінного, що відкинули люди, але вибрав Бог» (там само, 2:4).

Спонукає проповідник глянути й на руки Христові («обачимо же суть гвоздѣми пробиты») і запитує, за що руки «до хреста жиды прибили?». Відповіді подає автор за принципом ампліфікації: не за те, що в руках Христос світ тримає; не за те, що тими руками він людину сотворив (діяння Бога Отця переносяться на Сина Божого); не за те, що цими руками «выпровадил з неволѣ египетской», що «погроми неприятелѣв», «сокруши врага». Обома руками, каже проповідник, «Христос благословит людей», хоч «оби руки на крестѣ распростер»²⁸.

«Глядім на ноги Христовы, – переходить на інший реєстр Галятовський, – обачимо иже гвоздами суть до креста прибиты», хоч цими ногами Ісус ходив «по морю», «на крылах ветреню», «на облаках», топтав ними неприятеля. «Як же человек важился прибити до креста ноги Христа?» Бо людина не хотіла Христові підкоритися, вважає проповідник, тому не тільки прибила ноги до хреста, а й «бичами и розгами» тіло Його збила, ран завдала. Подальший текст маркований ремінісценціями з євангельської розповіді про те, що у момент смерті Ісуса «земля потрасеся»,

²⁶ *Ibidem*, с. 146–147 (слова Іоанна – 19:34 / slova Ioanna – 19:34).

²⁷ *Ibidem*, с. 147.

²⁸ *Ibidem*, с. 148–149.

каміння розпалося («сокрушися»), «гробы отворися». Автор нагнітає трагічне відчуття того, що сталося на Голгофі, знову і знову повертається до «обнаженого Христа» на хресті, зосереджуючи увагу на його тілі, побитому палицями, на терновому вінці на Його голові – і вся ця сповнена трагічних реалій картина має символічний смисл, який передається схвильованим мовленням проповідника: так він повідану у Євангелії (Yevanhelii) подію огортає емоціями і переживаннями широго християнина.

У другій проповіді на страсті Христові Галятовський розширює коло принижень і страждань Ісуса, зображених у канонічних євангеліях:

Обачимо там [у Єрусалимі] юж не на повѣтру, але на земли войско жолниров Пилатовых, котори з оружіем пришли до огородка Христа имати [...] Обачимо там войско жолниров, котори звязавши Христа, водять по брамах, по улицах, по дворах іерусалимких; котори смѣются, по лицу бют, за волосы торгнут, на земли валяют, вѣнцем терновым коронуют, у столпа обнаживши бичуют, на крестѣ окрутне прибывают, и забивают²⁹.

За цим концентрованим переказом іде цитата з Матвія (27:27–30): «Тогда воины игемонови, приѣмше Ісуса, собрата на нь вся множество, совлекше его: одѣяше его хламидою червленою, и сплевше вѣнец от тернія, возложиша на главу его, и трость в демницу его, и поклонишеса на колѣну пред ним, рухугуся єму, глаголяше: “Радуйся, цару Іудейскій”, и плинувше на нь, пріяша трост и біях по главѣ его...”³⁰.

Цитування у цьому разі авторитезує мовлення проповідника, унаочнює ним сказане, вплітається живою ниткою у тканину розповіді. Після цитати Галятовський вдається до схоластично-богословських міркувань, пробуючи «показати причини, для которых великий боль в муках своих терпит Христос».

²⁹ *Ibidem*, с. 155.

³⁰ *Ibidem*, с. 155–156.

Перша причина в тому, що «Христос, будучи старшим, терпит от меншого», оскільки його «слуга мордує, поличкуєт и живот его забираєт»³¹. Величаючи Ісуса «паном», «царем», проповідник вибудовує антитезу: «Що єст человек против Бога? Тое що муха против Орла, мровка против Лва, хробак против Слона»³².

Друга причина, «для которой Христос в муках своих маєт, бо Христос терпит муку от жидов, которым показывал великий добродѣйства». Оскільки Ісус – Син Божий, то Галятовський приписує йому Божі справи: «За тоє же Христос их [жидів] кормил на пуци манною, и поил водою солодкою, которая с камня вытекла», за що вони, насміхаючись, одягли Його і багряницю і терновий вінок на голову наклали.

Третя причина – «бо єст невинны [Ісус], и терпи невинне, сам Пилат Понтийській, которыи Христа судил, назвал его невинным, мовячи: “Аз никоея же вины обрѣтаю в человекѣ сем”»³³. Переказуючи суд над Христом у Пилата, проповідник зосереджує увагу на неправедній волі натовпу, який прагнув знищити Ісуса і вимагав його смерті у прокуратора. Автор висловлює і свою ненависть до захланного натовпу, згадавши історію про те, як «Титус, сын Веспезіана Цесаря Римского збурил Іерусалим, и всю землю жидовскую огнем и мечем сокрушил, и от того часу розпорошились жидаы по розных сторонах и землях, и утратили свое панство»³⁴.

Четверта причина болю Христового полягає в тому, що Ісус «терпит за грѣхи всѣх людей, которыи были от початку свѣта»³⁵. Це дає привід для проповідника порозмірковувати про людські гріхи, з чого виводиться моральний висновок і настанова пам'ятати про те, за кого Ісус постраждав: «Христос любо умер за весь свѣт, жебы всѣ люде были збавлены и доступили Неба»³⁶.

³¹ *Ibidem*, с. 157.

³² *Ibidem*, с. 158.

³³ Лука, 18:38 / Luka, 18:38.

³⁴ Ключ Разумнїя, *op. cit.*, с. 163 / Kliuch Razumhniia, *op. cit.*, с. 163.

³⁵ *Ibidem*, с. 163.

³⁶ *Ibidem*, с. 165.

Апофеозом проповіді є акцентація на муках Христа, про які вже йшлося, однак Галятовський ще раз нагадує, взуруючи на Євангеліє (Yevanhelii):

Жиды розмаитыи муки задавали: голову тернієм покололи, руки и ноги гвоздми пробили, бок копієм отворили, и все тїло розками и бичами зранили, также всю принайчистейшую кров з тїла Христоваго выточили³⁷.

Проповідник творить фантазмагоричну картину, гіперболізуючи образ пролітої крові, яка скрізь: «в огородку и на горѣ Голгофской», «по дворах и на ратушах іерусалимских», «на столпах, на крестѣ, на бичах, на розках, на копїи и на коронѣ терновой», «на руках, на ногах, и на сукнях катовских»³⁸.

Ще одна причина болю Христового у тому, що Його розп'яли поміж двома розбійниками, як про це ідеться у Матвія (27:38), Марка (15:27–28), Луки (23:39–43) та Іоанна (19:18). Галятовський цей ганебний для Ісуса присуд переінакшує на анагогічний смисл: «И на страшном судѣ будет Христос посереде людей праведных и грѣшных, бо молвил сам Христос собѣ: “Постави овца от десную себе, а козлище от ошую”»³⁹.

Завершуючи проповідь про страсті Христові, проповідник емоційно розмірковує про Страшний суд та потребу покаятися, бо подвигом Христа «уготовано вам Царство Небесне».

«Так могла писати людина, чутлива на терпіння і кривду, – підсумував К. Біда, – людина глибоко релігійного почування і проповідник, обдарований літературним талантом»⁴⁰.

Суть цього таланту полягає в тому, що Галятовський зумів стару форму традиційної проповіді оживити прийомами

³⁷ *Ibidem*, с. 167.

³⁸ *Ibidem*, с. 167.

³⁹ *Ibidem*, с. 169. Слова Ісуса тут вигадані, а це місце у Матвія розкрито так: «I перед Ним усі народи зберуться, і Він відділить одного від одного, як відділяє вівчар овець від козлів. I поствить Він вівці праворуч себе, а козлів – ліворуч» (25:32–33).

⁴⁰ *Ibidem*, с. LXXVIII.

барокового стилю, внаслідок чого йому вдалося драматизувати євангельські сюжети, а зображенні біблійних персонажів проникливо застосувати психологізм, здатний за допомогою сугестії справити очікуваний вплив на реципієнтів.

Bibliography

- Bida K., *Ioanykii Haliatovskiy i yoho «Kliuch Rozumhniia»*, Rym 1975 (tut vidtvoreno tekst vydannia 1659 roku).
- Haliatovskiy I., *Kliuch rozumhniia*, Druk Kyievo-Pecherskoi Lavry, Kyiv 1659.
- Isichenko I., *Istoriia ukrainskoi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.)*, Sviatohorets, Lviv 2011.
- Kostomarov N., *Ruskaia istoriia v zhyzneopysaniakh ee glavneishykh deiatelei*, Sankt-Peterburh 1874.
- Krekoten V., *Vybrani pratsi*, Oberehy, Kyiv 1999.
- Sumtsov N.F., *Yoannykyi Haliatovskiy (K ystoryy yuzhno-russkoi lyteratury XVII v.)*, Kyiv 1884.
- Yakovenko N., *U poshukakh novoho neba. Zhyttia i teksty Yoanykiia Haliatovskoho*, Krytyka, Kyiv 2017.